

νέστερον τῶν ὑμενοπτέρων παρὰ τὰ λεπιδόπτερα, δηλαδή εἶδος ἔκφυλον ἀναμφιβόλως, πραγματικὸν παράσιτον τῶν ἀνθοφόρων φυτῶν.

Τοιοιουτρόπως, δὲ ὁδῶν διαφόρων, ἤχθημεν εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα. Ἡ ἐξέλιξις τῶν ἀρθροπόδων ἔφθασε τὸ ὑψιστον αὐτῆς σημεῖον μὲ τὸ ἐντόμον καὶ ἰδίᾳ μὲ τὰ ὑμενόπτερα, ὅπως ἡ ἐξέλιξις τῶν σπογγδυλωτῶν μὲ τὸν ἄνθρωπον. Ἦδη, ἐὰν σημειωθῆ ὅτι οὐδεμοῦ τὸ ἐνστικτον εἶναι τόσον ἀνεπτυγμένον ὅσον ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἐντόμων καὶ ὅτι ἐν οὐδεμιᾷ ὁμάδι ἐντόμων εἶναι τόσον ἀξιοθαύμαστον ὅσον εἰς τὰ ὑμενόπτερα, θὰ καταστῆ δυνατόν νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ ὅλη ἐξέλιξις τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου, ἐξαιρέσει τῶν παλινδρομήσεων πρὸς τὸν φυτικὸν βίον, συνετελέσθη ἐπὶ δύο ὁδῶν διαφόρων, ἐξ ὧν ἡ μία ὠδήγει εἰς τὸ ἐνστικτον, ἡ δὲ ἑτέρα εἰς τὴν διάνοιαν.

Φυτικὴ ἀναισθησία, ἐνστικτον καὶ διάνοια, ἰδοῦ, λοιπόν, τέλος τὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια συνέπιπτον ἐν τῇ ζωτικῇ ὠθήσει, κοινῇ εἰς τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα, καὶ τὰ ὅποια, κατὰ τὸ διάστημα μιᾶς ἀναπτύξεως ἐν ἧα ἐξεδηλώθησαν εἰς τὰς πλέον ἀπροβλέπτους μορφάς, διέστησαν ἐκ μόνου τοῦ γεγονότος τῆς αὐξήσεώς των. Ἡ κυριωτέρα πλάνη, ἥτις, μεταβιβαζομένη ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐλυμάνθη τὰς πλείστας φιλοσοφίας περὶ τῆς φύσεως, εἶναι τὸ βλέπειν ἐν τῷ φυτικῷ βίῳ, ἐν τῷ ἐνστικτώδει βίῳ καὶ ἐν τῷ λογικῷ βίῳ, τρεῖς διαδοχικοὺς βαθμοὺς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς τάσεως, ἀναπτυσσομένης, ἐνῶ δὲν εἶναι παρὰ τρεῖς διεστῶσαι κατευθύνσεις μιᾶς ἐνεργητικότητος, ἥτις ἐσχίσθη εἰς τρία μεγαλυνθεῖσα. Ἡ μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰ δὲν εἶναι διαφορὰ ἐντάσεως, οὔτε βαθμοῦ γενικώτερον, ἀλλὰ διαφορὰ φύσεως.

Ἐνδιαφέρει νὰ ἐγκύψωμεν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου. Περὶ τοῦ φυτικοῦ καὶ τοῦ ζωϊκοῦ βίου εἶδομεν πῶς ἀλληλοσυμπληροῦνται καὶ πῶς ἀντιτίθενται πρὸς ἀλλήλους. Πρόκειται ἤδη νὰ καταδειξωμεν ὅτι ἡ διάνοια καὶ τὸ ἐνστικτον, καὶ αὐτὰ ἐπίσης, ἀντιτίθενται καὶ συμπληροῦνται. Ἀλλ' ὡς εἴπωμεν, κατὰ πρῶτον, διατὶ ἐπεχείρησαν νὰ ἴδουν ἐν αὐτοῖς ἐνεργητικότητος, ὧν ἡ πρώτη εἶναι ἀνωτέρα τῆς δευτέρας καὶ ὑπέρκειται αὐτῆς, ἐνῶ,

πράγματι, ταῦτα δὲν εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως, οὔτε διεδέχθη τὸ ἓν τὸ ἄλλο, οὔτε ἐπιδέχονται κατὰ τάξιν.

Τοῦτο, διότι ἡ διάνοια καὶ τὸ ἐνστικτον, ἀλληλοεισχωροῦντα κατ' ἀρχάς, διατηροῦσι κάτι ἐκ τῆς κοινῆς των προελεύσεως. Οὔτε τὸ ἓν, οὔτε τὸ ἄλλο συναντῶνται ποτε ἐν καθαρᾷ καταστάσει. Ἐλέγομεν ὅτι, ἐν τῷ φυτῷ, δυνατὸν ν' ἀφυπνισθῶσιν ἡ συνείδησις καὶ ἡ κινητικότητα τοῦ ζώου, αἵτινες παρ' αὐτῷ ὑπάρχουσιν ὑπνώττους καὶ ὅτι τὸ ζῶον ζῆ ὑπὸ τὴν δικρκῆ ἀπειλήν ἀγκυλώσεως ἐπὶ τοῦ φυτικοῦ βίου. Αἱ δύο τάσεις τοῦ φυτοῦ καὶ τοῦ ζώου εἰσεχώρουν τόσον εἰς ἀλλήλας, κατ' ἀρχάς, ὥστε δὲν ὑπῆρξέ ποτε πλήρης ρῆξις μεταξύ των· ἡ μία ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχη παρὰ τὴν ἑτέραν· πανταχοῦ τὰς εὐρίσκομεν ἀναμειγμένας· ἡ ἀναλογία μόνον διαφέρει. Τὸ ἴδιον διὰ τὴν διάνοιαν καὶ τὸ ἐνστικτον. Δὲν ὑπάρχει διάνοια, ἐν ἣ νὰ μὴ ἀνακαλύπτωνται ἴχνη ἐνστίκτου, οὔτε, πρὸ παντός ἐνστικτον τὸ ὅποῖον νὰ μὴ περιβάλλεται ὑπὸ κροσσώματός τινος διανοίας. Τὸ κρόσσωμα τοῦτο διανοίας ὑπῆρξεν αἰτία τόσων καταφρονήσεων. Ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ἐνστικτον εἶναι πάντοτε, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, νοητικόν, συνήγαγον ὅτι διάνοια καὶ ἐνστικτον εἶναι πράγματα τῆς αὐτῆς κατηγορίας, ὅτι δὲν ὑπάρχει μεταξύ αὐτῶν εἰμὴ διαφορά πολυπλοκῆς ἢ τελειοποιήσεως καί, πρὸ παντός, ὅτι τὸ ἓν εἶναι ἐκφράσιμον δι' ὄρων τοῦ ἑτέρου. Πραγματικῶς, δὲν συνοδεύουν ἀλλήλα, παρὰ διότι συμπληροῦσιν ἀλλήλα, καὶ δὲν συμπληροῦσιν ἀλλήλα παρὰ διότι εἶναι διάφορα, τοῦ ὑπάρχοντος ἐν τῷ ἐνστικτικῷ ἐνστικτώδους ἀντιθέτου ὄντος πρὸς ὃ, τι ὑπάρχει τὸ διανοητικὸν ἐν τῇ διανοίᾳ.

Δὲν θὰ ἐκπλαγῆ τις, εἰάν ἐπιμείνωμεν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου. Τὸ θεωροῦμεν ὡς πρωτεῦον.

"Ἄς εἴπωμεν, ἐξ ἀρχῆς, ὅτι αἱ διακρίσεις, τὰς ὁποίας θὰ κάμωμεν, θὰ εἶναι λίαν ἀποφαντικά, ἀκριβῶς διότι θέλομεν νὰ καθορίσωμεν ἐκ τοῦ ἐνστίκτου ὅ, τι ἔχει τὸ ἐνστικτώδες καὶ ἐκ τῆς διανοίας ὅ, τι ἔχει τὸ διανοητικόν, ἐνῷ πᾶν ἐνστικτον συγκεκριμένον εἶναι ἀναμειγμένον μὲ διάνοιαν, ὅπως καὶ πᾶσα πραγματικὴ διάνοια διαποτίζεται ὑπὸ τοῦ ἐνστίκτου. Ἐπὶ πλέον, οὔτε ἡ διάνοια οὔτε τὸ ἐνστικτον ἐπιδέχονται ἀκάμπτους ὀρισμούς. Εἶναι τάσεις καὶ ὄχι πράγματα τετελεσμένα. Τέλος, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι, ἐν τῷ παρόντι κεφαλαίῳ, θεωροῦμεν

τὴν διάνοιαν καὶ τὸ ἐνστικτον κατὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τῆς ζωῆς, ἥτις τὰ ἀπέθεσε κατὰ μῆκος τῆς διαδρομῆς τῆς. Ἡ ἐκφραθεῖσα δι' ἐνὸς ὀργανισμοῦ ζωὴ προσπίπτει εἰς τὴν ἀντίληψίν μας ὡς προσπάθειά τις, ὅπως ἐπιτύχη κάτι ἀπὸ τὴν ἀδρανῆ ὕλην. Δὲν θὰ ἐκπλαγῆ τις, λοιπόν, ἐὰν ἡ διαφορετικότης τῆς προσπαθείας ταύτης μᾶς κινή τὴν προσοχὴν ἐν τῷ ἐνστικτῷ καὶ τῇ διανοίᾳ καὶ ἐὰν εἰς τὰς δύο ταύτας μορφὰς φυσικῆς ἐνεργητικότητος βλέπωμεν, πρὸ παντός, δύο διαφόρους μεθόδους δράσεως ἐπὶ τῆς ἀδρανοῦς ὕλης. Ὁ κάπως στενὸς οὗτος τρόπος θεωρήσεως θὰ ἔχη τὸ πλεονέκτημα νὰ μᾶς παράσχη ἀντικειμενικὸν μέσον διὰ νὰ τὰς διακρίνωμεν. Εἰς ἀντιστάθμισμα, ὁ τρόπος οὗτος δὲν θὰ μᾶς δόσῃ διάνοιαν ἐν γένει καὶ ἐνστικτον ἐν γένει, ἀλλὰ τὸν μέσον ὄρον, ὑπὲρ καὶ ὑπὸ τὸν ὅποιον ταλαντεύονται διαρκῶς ἀμφοτέρω. Διὰ τοῦτο δὲν ὀφείλει τις νὰ ἴδῃ εἰς ὅ,τι θ' ἀκολουθήσῃ παρ' ἐν σχηματικὸν σχέδιον, ἐνθα τὰ ἀντίστοιχα περιγράμματα τῆς διανοίας καὶ τοῦ ἐνστικτοῦ θὰ εἶναι περισσότερον τοῦ δέοντος ἐκσεσημασμένα καὶ ἐνθα παρημελήσαμεν τὴν χρωμάτωσιν τὴν προερχομένην ἐκ τῆς ἀκαθοριστίας ἑκατέρου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀμοιβαίας καταπατήσεως ἐν ταυτῷ. Ἐπὶ ἀντικειμένου τοσοῦτον σκοτεινοῦ θὰ ἦτο πολὺ νὰ ζητεῖται περισσότερον φῶς. Θὰ εἶναι πάντοτε εὐκόλον νὰ καταστῶσι κατόπιν αἱ μορφαὶ ροϊκώτεραι καὶ νὰ διορθωθῇ ὅ,τι τὸ πολὺ γεωμετρικὸν ἔχει τὸ σχέδιον, νὰ ἀντικατασταθῇ, τέλος, ἡ ἀκαμψία ἐνὸς σχήματος μὲ τὴν εὐλυγισίαν τῆς ζωῆς.

Εἰς ποίαν χρονολογίαν ἀνάγομεν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς; Εἰς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν κατεσκευάσθησαν τὰ πρῶτα ὄπλα, τὰ πρῶτα ἐργαλεῖα. Δὲν ἐλησμονήθη ἡ ἀξιωματικὸς φιλονεικία, ἥτις ἠγέρθη περὶ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ Boucher de Perthes εἰς τὸ Moulin Quignon. Τὸ ζήτημα ἦτο ἂν ἐπρόκειτο περὶ πραγματικῶν πελέκεων ἢ περὶ θραυσμάτων πυρολίθου τυχαίως θραυσθέντος. Ἄλλ' οὐδεὶς ἀμφέβαλλεν ὅτι, ἂν ἐπρόκειτο περὶ πραγματικῶν πελέκεων, ὁ ἀνακαλύψας εἶχε πρὸ αὐτοῦ προϊόντα διανοίας, καὶ ἀνθρωπίνης διανοίας ἰδιαιτέρως· οὐδεὶς ἐπὶ στιγμὴν ἠδύνατο ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τούτου. Ἄς ἀνοίξωμεν, ἐξ ἄλλου, μίαν συλλογὴν ἀνεκδότων περὶ τῆς νοσημοσύνης τῶν ζώων. Θὰ ἴδωμεν ὅτι, παρὰ πολλὰς πράξεις ἐξηγησίμους διὰ τῆς μιμήσεως ἢ τῆς αὐτοματικῆς ἀλληλεγγύχουχίας

τῶν εἰκόνων, ὑπάρχουν καὶ πράξεις τὰς ὁποίας δὲν διατάζομεν νὰ διακηρύξωμεν νοητικὰς· εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν ὄσαι μαρτυροῦν περὶ τῆς νοημοσύνης πρὸς κατασκευὴν, εἴτε κατῶρθωσεν τὸ ζῶον νὰ κατεργασθῇ τὸ ἴδιον χονδροειδές τι ἐργαλεῖον, εἴτε ἐχρησιμοποίησεν, ἐπ' ὀφέλει του, ἀντικείμενον κατασκευασθὲν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ ζῷα, τὰ ὁποία κατατάσσονται ἀμέσως μετὰ τὸν ἀνθρώπον, ἀπὸ ἀπόψεως νοημοσύνης, οἱ πίθηκοι καὶ οἱ ἐλέφαντες, εἶναι ἐκεῖνα τὰ ὁποία γνωρίζουν νὰ μεταχειρισθῶσι διδομένης εὐκαιρίας, ἐν τεχνητὸν ἐργαλεῖον. Κάτωθεν, ἄλλ' οὐχὶ πολὺ μακρὰν, αὐτῶν θὰ καταταχθῶσιν ὄσαι ἀναγνωρίζουν ἐν κατασκευασθὲν ἀντικείμενον· ἢ ἀλώπηξ, ἐπὶ παραδείγματι, ἣτις γνωρίζει κάλλιστα ὅτι μία παγὶς εἶναι παγὶς. Ἀναμφιδόλως, ὑπάρχει διάνοια πανταχοῦ ὅπου ὑπάρχει συμπερασμός· ἀλλ' ὁ συμπερασμός, ὅστις συνίσταται εἰς ἐγκλίσιν τῆς παρελθούσης πείρας ἐν τῇ κατευθύνσει τῆς παρούσης πείρας, εἶναι ἤδη ἀρχὴ ἐφευρέσεως. Ἡ ἐφευρέσις ἀποβαίνει πλήρης, ὅταν ὑλικεῦεται εἰς τεχνητὸν ἐργαλεῖον. Ἐκεῖ τείνει ἡ νοημοσύνη τῶν ζῶων ὡς πρὸς ἰδεῶδες. Καὶ ἐὰν συνήθως δὲν φθάνη μέχρι τῆς κατασκευῆς καὶ χρησιμοποίησεως τεχνητῶν ἀντικειμένων, παρασκευάζεται ὁμως πρὸς τοῦτο δι' αὐτῶν τούτων τῶν παραλλαγῶν τὰς ὁποίας ἀπεργάζεται ἐπὶ τῶν παρεσχημένων ὑπὸ τῆς φύσεως ἐνστίκτων. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, δὲν ἔχει ἀρκούντως ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ μηχανικὴ ἐφευρέσις ἦτο, κατ' ἀρχάς, τὸ οὐσιῶδες τῆς διάδομα, ὅτι σήμερον ἀκόμη ἡ κοινωνική μας ζωὴ ῥέπει περὶ τὴν κατασκευὴν καὶ μεταχειρίσιν τεχνητῶν ἐργαλείων, ὅτι αἱ ἐφευρέσεις, αἵτινες ἀφορίζουσι τὸν δρόμον τῆς προόδου, χαράσσουν ἐπίσης εἰς αὐτὴν καὶ τὴν κατεύθυνσιν. Δυσκολευόμεθα νὰ τὸ ἀντιληφθῶμεν, ἐπειδὴ αἱ μεταρρυθμίσεις τῆς ἀνθρωπότητος καθυστεροῦσι συνήθως τῶν μεταμορφώσεων ἃς ὑφίστανται τὰ σύνεργα αὐτῆς. Αἱ ἀτομικαί, καὶ μάλιστα αἱ κοινωνικαί, ἔξεις ἡμῶν ἐπιζῶσιν ἐπ' ἀρκετὰ μακρὸν χρόνον τῶν περιστάσεων δι' ἃς διεμορφώθησαν, εἰς τρόπον ὥστε τὰ βαθύτερα ἀποτελέσματα μιᾶς ἐφευρέσεως γίνονται ἀντιληπτὰ, ὅταν ἤδη ἀπολέσωμεν τῆς ὀψεως ἡμῶν τὸν νεωτερισμὸν τῆς ἐφευρέσεως. Αἰὼν παρῆλθεν ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς ἀτμομηχανῆς καὶ μόλις ἀρχίζομεν νὰ αἰσθανώμεθα τὸν βαθὺν συγκλονισμόν, ὃν αὕτη ἐπέφερεν. Ἡ ἐπανάστασις, τὴν ὁποίαν προεκάλεσεν ἐν

τῇ βιομηχανίᾳ, διετάραξεν οὐχ ἥττον τὰς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων σχέσεις. Νέαι ἰδέαι προέκυψαν, αἰσθήματα νέα εὐρίσκονται ἐν ἐκκολλάψει. Ἔως τὰς χιλιάδας τῶν ἐτῶν, ὅταν ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ παρελθόντος δὲν θὰ μᾶς ἐπιτρέπη πλέον νὰ διακρίνωμεν εἰμὴ τὰς μεγάλας γραμμάς, οἱ πόλεμοι καὶ αἱ ἐπαναστάσεις ἡμῶν πολὺ δὴλινον θὰ λογαριάζωνται, ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι θὰ τὰς ἐνθυμεῖται κανεὶς ἀκόμη· ἀλλὰ περὶ τῆς ἀτμομηχανῆς καὶ τῶν καντοίων ἄλλων ἐφευρέσεων, αἷτινες συναποτελοῦν, τὴν πομπιὴν τῆς, θὰ ὀμιλῶσιν, ἴσως, ὅπως ἡμεῖς σήμερον ὀμιλοῦμεν περὶ τοῦ ὀρειχάλκου καὶ τοῦ λαξευμένου λίθου· θὰ χρησιμεύῃ αὕτη πρὸς καθορισμὸν μιᾶς ἐποχῆς (1). Ἐὰν ἠδυνάμεθα ν' ἀποβάλωμεν πάντα τύφον, ἐὰν, πρὸς ὄρισμὸν τοῦ εἴδους ἡμῶν, ἠρκοῦμεθα ἀπολύτως εἰς ὅ,τι ἡ ἱστορία καὶ ἡ προϊστορία μᾶς παρουσιάζουσιν ὡς σταθερὸν χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς διανοίας, ἴσως δὲν θὰ ἐλέγομεν Homo sapiens (ἄνθρωπος σοφός), ἀλλὰ Homo faber (ἄνθρωπος τεχνίτης). Ἡ διάνοια, θεωρουμένη καθ' ὅ,τι φαίνεται ἐν αὐτῇ ὡς τὸ ἀρχικὸν διάβημα, εἶναι ἡ ἰκανότης τοῦ κατασκευάζειν τεχνητὰ ἀντικείμενα, ἰδίᾳ ἐργαλεῖα κατεργασίας καὶ ἐξ αὐτῶν ποικίλλειν ἀπείρως τὴν κατασκευὴν.

Ἦν ζῶον μὴ νοητικὸν κατέχει ἐπίσης ἐργαλεῖα ἢ μηχανάς; Ἀσφαλῶς ναί, ἀλλ' ἐνταῦθα τὸ ἐργαλεῖον ἀποτελεῖ μέρος τοῦ σώματος τὸ ὁποῖον τὸ μεταχειρίζεται. Καὶ ἀνταποκρίνεται εἰς τοῦτο ἐν ἐνστικτον γνωρίζον νὰ τὸ χρησιμοποιοῖ. Ἀναμφιδόλως, χρειάζεται πρὸς τοῦτο νὰ ὑεχθῶμεν, ὅτι ὅλα τὰ ἐνστικτα συνίστανται εἰς φυσικὴν ἰκανότητα χρησιμοποίησεως ἐνὸς ἐγγενοῦς μηχανισμοῦ. Τοιοῦτος ὀρισμὸς ὅμως δὲν θὰ ἴσχυε προκειμένου περὶ τῶν ἐνστικτων ἐκείνων τὰ ὁποῖα ὁ Romanes ἀπεκάλεσε «δευτερεύοντα» καὶ περισσότερα τοῦ ἐνὸς «πρωτεύοντα» ἐνστικτα θὰ διέφευγον τοῦ ἐν λόγῳ ὀρισμοῦ. Ἀλλ' ὁ ὀρισμὸς οὗτος τοῦ ἐνστικτου, ὡς καὶ ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον ἐδόσαμεν προσωρινῶς εἰς τὴν διάνοιαν, καθορίζει τουλάχιστον τὸ ἰδεῶδες ὄριον πρὸς ὃ κατευθύνονται αἱ λίαν πολυάριθμοι μορφαὶ τοῦ ὀρισθέντος ἀντικειμένου. Ἐσημειώθη συχνάκις ὅτι τὸ πλεῖστον τῶν ἐνστί-

(1) Ὁ Paul Lacombe ἐξῆρε τὴν κεφαλαιώδη ἐπίδρασιν, τὴν ὁποῖαν αἱ μεγάλα ἐφευρέσεις ἤσκησαν ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς ἀνθρωπότητος. (Paul Lacombe: «De l'histoire considérée comme science», Παρίσιος, 1894. Ἴδε ἰδίᾳ τὰς σελίδας ἀπὸ 168-247).

κτων εἶναι ἢ ἐπέκτασις, ἢ μᾶλλον ἢ τελείωσις, αὐτῆς ταύτης τῆς ὀργανωτικῆς ἐργασίας. Πόθεν ἀρχίζει ἢ δρᾶσις τοῦ ἐνστικτοῦ, ἢ ποῦ τελειώνει τῆς φύσεως ἢ ἐνέργεια; Δὲν θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ τὸ εἶπῃ. Εἰς τὰς μεταμορφώσεις τῆς κάμπης εἰς νύμφην καὶ εἰς τέλειον ἔντομον, μεταμορφώσεις ἀπαιτούσας συνήθως ἀπὸ μέρους τῆς κάμπης κατάλληλα διαβήματα καὶ εἶδος τι πρωτοδοουλίας, δὲν ὑπάρχει εὐκρινῆς ἀφοριστικὴ γραμμὴ μεταξὺ τοῦ ἐνστικτοῦ τοῦ ζώου καὶ τῆς ὀργανιστικῆς ἐργασίας τῆς ζώσης ὕλης. Εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῆ, κατὰ βούλησιν: ἢ ὅτι τὸ ἐνστικτον ὀργανώνει τὰ ἐργαλεῖα, τὰ ὁποῖα θὰ μεταχειρισθῆ ἢ ὅτι ἡ ὀργάνωσις ἐπεκτείνεται εἰς τὸ ἐνστικτον, ὅπερ ὀφείλει νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸ ὄργανον. Τὰ θαυμαστότερα ἐνστικτα τοῦ ἐντόμου οὐδὲν παρ' ἀναπτύσσουσιν εἰς κινήσεις τὴν εἰδικὴν κατασκευὴν του, οὕτως ὥστε, ἐκεῖ ὅπου ἡ κοινωνικὴ ζωὴ κατανέμει τὴν ἐργασίαν μεταξὺ τῶν ἀτόμων καὶ τοῖς ἐπιβάλλει οὕτω διαφορετικὰ ἐνστικτα, παρατηρεῖται ἀντίστοιχος διαφορὰ κατασκευῆς. Εἶναι γνωστὸς ὁ πολυμορφισμὸς τῶν μυρμηκῶν, τῶν μελισσῶν, τῶν σφηκῶν καὶ μερικῶν ψευδονευροπτέρων. Τοιοῦτοτρόπως, ἵνα μὴ θεωρήσωμεν, εἰμὴ τὰς ἀφοριστικὰς περιπτώσεις, ὅπου παριστάμεθα πρὸ πλήρους θριάμβου τῆς διανοίας καὶ τοῦ ἐνστικτοῦ, εὐρίσκομεν μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰν οὐσιώδη: τὸ ἐντελὲς ἐνστικτον εἶναι ἱκανότης τοῦ χρησιμοποιεῖν, ἀκόμη καὶ συγκροτεῖν, ἐνόργανα ἐργαλεῖα ἢ ἐντελῆς διάνοια εἶναι ἡ ἱκανότης τοῦ κατασκευάζειν καὶ μεταχειρίζεσθαι ἐνόργανα.

Τὰ πλεονεκτήματα καὶ τὰ μειονεκτήματα τῶν δύο τούτων τρόπων ἐνεργείας εἶναι ὀφθαλμοφανῆ. Τὸ ἐνστικτον εὐρίσκει εἰς τὴν διάθεσίν του τὸ οἰκεῖον ὄργανον· τὸ ὄργανον τοῦτο, τὸ ὁποῖον κατασκευάζεται καὶ ἐπανορθοῦται μόνον του, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει, ὅπως ὅλα τὰ ἔργα τῆς φύσεως, πολυπλοκὴν λεπτομερειῶν ἄπειρον καὶ ἀπλότητα λειτουργίας ἀξιοθαύμαστον, ἐπιτελεῖ ἀμέσως, τὴν ἐπιθυμουμένην στιγμὴν, ἄνευ δυσκολίας, μετὰ τελειότητος συχνάκις θαυμασίας, ὅ,τι κέκληται νὰ ἐπιτελέσῃ. Εἰς ἀντιστάθμισμα, διατηρεῖ ἀμετάβλητον σχεδὸν σχηματισμόν, ἀφοῦ ἢ τροποποιήσις του δὲν τελεῖται χωρὶς καὶ τροποποιήσιν τοῦ εἶδους. Τὸ ἐνστικτον εἶναι, λοιπόν, ἀναγκάως εἰδικευμένον, μὴ ἀποτελοῦν παρὰ χρησιμοποίησιν ὀρισμένου ὀργάνου, δι-

ὠρισμένον ἀντικείμενον. Ἀντιθέτως, τὸ κατασκευαζόμενον τῇ βοήθειᾳ τῆς διανοίας ἐργαλεῖον εἶναι ἐργαλεῖον ἀτελές. Δὲν ἐπιτυχάνεται εἰμὴ ἐπὶ ἀντιτίμῳ προσπαθείας. Εἶναι σχεδὸν πάντοτε ἐπιπόνου χρήσεως. Ἄλλ' ἐπειδὴ εἶναι καμωμένον ἀπὸ ὕλην ἀνόργανον, δύναται νὰ λάβῃ οἰανδήποτε μορφήν, νὰ χρησιμεύσῃ δι' οἰανδήποτε χρήσιν, ἢ ἀπαλλάξῃ τὸ ἐνδῖον ὄν πάσης νεοφανοῦς δυσχερείας καὶ νὰ τῇ παράσχῃ ἀπεριόριστον ἀριθμὸν ἱκανοτήτων. Κατώτερον τοῦ φυσικοῦ ὄργάνου διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀμέσων ἀναγκῶν, ἔχει τόσον περισσότερα πλεονεκτήματα ἀπέναντι αὐτοῦ, ὅσον ὀλιγώτερον ἐπείγουσα εἶναι ἡ ἀνάγκη. Πρὸ παντός, ἀντιδρᾷ ἐπὶ τῆς ὕλης τοῦ ὄντος τὸ ὅποσον τὸ κατειργάσθη, διότι, καλούμενον ν' ἀσκῆσῃ νέαν λειτουργίαν, παρέχει, οὕτως εἶπειν, εἰς τὸ ζῶον πλουσιωτέραν ὀργάνωσιν, ἐπειδὴ εἶναι τεχνητὸν ἐργαλεῖον, εἰς ὃ προεκτείνεται ὁ φυσικὸς ὀργανισμὸς. Δι' ἐκάστην ἀνάγκην, τὴν ὅποσαν ἱκανοποιεῖ, δημιουργεῖ νέαν ἀνάγκην καὶ οὕτως, ἀντὶ νὰ κλείσῃ, ὅπως τὸ ἔνστικτον, τὸν κύκλον τῆς δράσεως, ὅπου τὸ ζῶον θὰ δράσῃ αὐτομάτως, ἀνοίγει εἰς τὴν ἐνεργητικότητα ἀτέρμον πεδῖον, ὅπου τὴν ὠθεῖ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον μακρότερον καὶ τὴν καθιστᾷ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐλευθέραν. Ἄλλὰ τὸ πλεονέκτημα τοῦτο τῆς διανοίας ἀπέναντι τοῦ ἐνστίκτου δὲν ἐμφανίζεται εἰμὴ ὀψίμως καὶ ὅταν ἡ διάνοια, ἀνάγουςα τὴν κατασκευὴν εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν δυνάμεως, κατασκευάζῃ ἤδη μηχανὰς κατασκευῆς. Κατ' ἀρχάς, τὰ πλεονεκτήματα καὶ τὰ μειονεκτήματα τοῦ τεχνητοῦ ἐργαλείου καὶ τοῦ φυσικοῦ ὄργάνου ἰσοζυγίζονται τόσον, ὥστε εἶναι δύσκολον νὰ εἴπη τις ποῖον ἐκ τῶν δύο θὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὸ ἐνδῖον ὄν τὴν μεγαλυτέραν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς φύσεως.

Δύναται τις νὰ συμπεράνη ὅτι κατ' ἀρχάς περιείχοντο τὸ ἐν ἐντὸς τοῦ ἄλλου, ὅτι ἡ ἀρχικὴ ψυχικὴ ἐνεργητικότης μετεῖχεν ἀμφοτέρων ταυτοχρόνως καὶ ὅτι, ἐάν τις ἀναχθῆ ἀρκούντως εἰς τὸ παρελθόν, θὰ εὔρη ἐνστικτα ἐγγύτερα τῆς διανοίας παρ' ὅσον τὰ ἐνστικτα τῶν ἐντόμων μας, καὶ διάνοιαν περισσότερον ἐγγύς τοῦ ἐνστίκτου, παρ' ὅσον ἡ διάνοια τῶν σπονδυλωτῶν μας· θὰ εὔρη διάνοιαν καὶ ἐνστικτον, στοιχειώδη ἄλλως τε, αἰχμάλωτα μιᾶς ὕλης, τῆς ὅποιας δὲν κατώρθωσαν νὰ κυριαρχήσουν. Ἐάν ἡ ἔμφυτος τῇ ζωῇ δύναμις ἦτο δύναμις ἀπειρος, θὰ ἠδύνατο ν' ἀναπτύξῃ ἀπεριόριστως ἐν τοῖς αὐτοῖς ὀργανισμοῖς τὸ ἐνστικ-

κτον καὶ τὴν διάνοιαν. Ἀλλὰ τὰ πάντα φαίνονται μαρτυροῦντα ὅτι ἡ δύναμις αὕτη εἶναι πεπερασμένη καὶ ὅτι ἐξαντλεῖται, ἀρκετὰ συγκτόμως, καθόσον ἐκδηλοῦται. Τῆς εἶναι δύσκολον νὰ ἐξιχθῆ μακρὰν κατὰ ποικίλας διευρύνσεις ταυτοχρόνως. Πρέπει νὰ ἐκλέξῃ. Ἔχει, λοιπόν, τὴν ἐκλογὴν μεταξὺ δύο τρόπων ἐνεργείας ἐπὶ τῆς ἀψύχου ὕλης. Δύναται νὰ παρέσχη τὴν ἐνέργειαν ταύτην ἀμέσως δημιουργοῦσα ἐνόργανον ἐργαλεῖον, μὲ τὸ ὅποσον θὰ ἐργασθῆ· ἢ δύναται νὰ τὴν δόσῃ ἐμμέσως εἰς τινὰ ὀργανισμόν, ὅστις, ἀντὶ νὰ κέκτηται ἐκ φύσεως τὸ ἐργαλεῖον, θὰ τὸ κατασκευάσῃ μόνος του, κατεργαζόμενος τὴν ἀνόργανον ὕλην. Ἡ διάνοια καὶ τὸ ἐνστικτον, διῆστάμενα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, ἐφόσον ἀναπτύσσονται, οὐδέποτε ἀποχωρίζονται τελείως ἀλλήλων. Ἄφ' ἐνὸς πράγματι τὸ τελειότερον ἐνστικτον τοῦ ἐντόμου συνοδεύεται ὑπὸ τινων ἀναλαμπῶν διανοίας, ἔστω καὶ ἐν τῇ ἐκλογῇ τοῦ τόπου, τῆς στιγμῆς καὶ τῶν ὑλικῶν τῆς κατασκευῆς· ὅταν, ἐκτάκτως, αἱ μέλισσαι φωλεοποιῶσιν ἐν τῷ ἐλευθέρῳ ἀέρι, ἐφευρίσκουν διατάξεις νέας καὶ πραγματικῶς διανοητικῆς, ὅπως προσαρμοσθῶσιν εἰς τὰς νέας συνθήκας⁽¹⁾. Ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου, ἡ διάνοια ἔχει ἀκόμη περισσότεραν ἀνάγκην τοῦ ἐνστίκτου, ἀφ' ὅσον τοῦτο ἐκείνης, διότι κατεργασία τῆς ἀψύχου ὕλης προὔποθεται ἤδη παρὰ τῷ ζῳῷ ἀνώτερον βαθμὸν ὀργανώσεων, μέχρι τοῦ ὁποίου δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑψωθῆ εἰμὴ ἐπὶ τῶν πτερύγων τοῦ ἐνστίκτου. Οὕτως, ἐνῶ ἡ φύσις ἐξελιχθῆ ἀποφασιστικῶς πρὸς τὸ ἐνστικτον παρὰ τοῖς ἀρθροπόδοις, περιστάμεθα παρ' ἅπασι σχεδὸν τοῖς σπονδυλωτοῖς εἰς ἀναξήτησιν μᾶλλον παρὰ εἰς ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας. Τὸ ἐνστικτον εἶναι ἀκόμη ἐκεῖνο τὸ ὅποσον ἀποτελεῖ τὸ ὑπέρισμα τῆς ψυχικῆς τῶν ἐνεργητικότητος, ἀλλ' εἶναι παροῦσα καὶ ἡ διάνοια τείνουσα νὰ τὸ ὑποσκελίσῃ. Δὲν κατορθώνει νὰ ἐφεύρῃ ἐργαλεῖα τουλάχιστον προσπαθεῖ, ἐκτελοῦσα τὰς περισσότερας δυνατὰς παραλλαγὰς ἐπὶ τοῦ ἐνστίκτου, τοῦ ὁποίου θὰ ἠθελε νὰ μὴ ἔχη ἀνάγκην. Δὲν λαμβάνει ἐντελῶς κατοχὴν ἑαυτῆς εἰμὴ παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ὁ θρίαμβος οὗτος διαπιστοῦται δι' αὐτῆς ταύτης τῆς ἀνεπαρκείας τῶν φυσικῶν μέσων, τὰ ὁποῖα ὁ ἄνθρωπος διαθέτει ὅπως

(1) Bouvier, «La nidification des Abeilles à Pair libre (C. R. de l'Académie des sciences 7 Μαΐου 1906).

ἀμυνθῆ κατὰ τῶν ἐχθρῶν του, κατὰ τοῦ ψύχους καὶ κατὰ τῆς πείνης. Ἡ ἀνεπάρκεια αὕτη, ὅταν ζητήσῃ τις νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἐννοιάν της, ἀποκτᾷ τὴν ἀξίαν προϊστορικοῦ τεκμηρίου· εἶναι ἡ ὀριστικὴ ὑπὸ τῆς διανοίας ἀπόλυσις τοῦ ἐνστικτου ἐκ τῆς ἐπιτηρείας. Εἶναι οὐχ ἥττον ἀληθές ὅτι ἡ φύσις πρέπει νὰ ἐδί-
στασε μεταξὺ τῶν δύο τρόπων ψυχικῆς ἐνεργητικότητος, τοῦ ἐνός ἠσφαλισμένου περὶ τῆς ἀμέσου ἐπιτυχίας, ἀλλὰ περιορι-
σμένου εἰς τὰ ἀποτελέσματά του, τοῦ ἐτέρου ἀδήλου, κυβευτι-
κοῦ, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου τὰ ἀποκτήματα, ἐὰν ἐπετύγχανε τὴν ἀνε-
ξαρτησίαν, ἠδύναντο νὰ ἐκταθῶσιν ἀπεριορίστως. Ἡ μεγαλυτέρα,
ἄλλως τε, ἐπιτυχία κατήχθη, καὶ ἐδῶ ἀκόμη, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς
ἐποῦ ὑπῆρχεν ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος. **Ἐνστικτον καὶ διάνοια**
παριστῶσι, λοιπόν, δύο διαφορετικὰς, ἐξίσου προσφνεῖς,
λύσεις ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ προβλήματος.

Ἐκ τούτου, εἶναι ἀληθές, ἀπορρέουσι βαθεῖαι διαφοραὶ ἐσω-
τερικῆς ὑφῆς μεταξὺ τοῦ ἐνστικτου καὶ τῆς διανοίας. Δὲν θὰ
ἐπιμείνωμεν εἰμὴ ἐπὶ ἐκείνων αἵτινες ἐνδιαφέρουν τὴν παροῦσαν
μελέτην. Δέγομεν, λοιπόν, ὅτι ἡ διάνοια καὶ τὸ ἐνστικτον ἐπά-
γουσι δύο εἶδη γνώσεως ριζικῶς διάφορα. Ἀλλὰ μερικαὶ διασα-
φήσεις εἶναι, προηγουμένως, ἀναγκαῖαι περὶ τῆς συνειδήσεως
καθόλου.

Διηρωτήθησαν μέχρι τίνος σημείου τὸ ἐνστικτον εἶναι ἐνσυ-
νειδήτητον. Θ' ἀπαντήσωμεν ὅτι ὑπάρχει ἐνταῦθα πλῆθος διαφο-
ρῶν καὶ βαθμῶν, ὅτι τὸ ἐνστικτον εἶναι, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον,
ἐνσυνειδήτητον εἰς τινὰς περιπτώσεις, ἀσυνειδήτητον δὲ εἰς ἄλλας.
Τὸ φυτόν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἔχει ἐνστικτὰ· εἶναι ἀμφίβολον ἂν τὰ
ἐνστικτὰ ταῦτα συνοδεύωνται παρ' αὐτῷ ὑπὸ αἰσθήσεως. Καὶ
παρὰ τῷ ζῳῷ ἀκόμη οὐδὲν ἐνστικτον περίπλοκον εὐρίσκεται, τὸ
ὅποῖον νὰ μὴ εἶναι ἀσυνειδήτητον, ἐν μέρει τουλάχιστον τῶν δια-
δημάτων του. Ἀλλὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα μιὰ διαφορὰ,
ἐλάχιστα παρατηρηθεῖσα, μεταξὺ δύο εἰδῶν ἀσυνειδήτου: ἐκείνου
τὸ ὅποῖον συνίσταται εἰς ἀνυπαρξίαν συνειδήσεως, καὶ ἐκείνου
τὸ ὅποῖον προέρχεται ἐκ μηδενισμοῦ τῆς συνειδήσεως. Ἀνυ-
παρξία συνειδήσεως καὶ μηδενισμὸς συνειδήσεως εἶναι ἀμρότερα
ἴσα τῷ μηδενί· ἀλλὰ τὸ πρῶτον μηδὲν σημαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχει
τίποτε, τὸ δεύτερον ὅτι ἔχομεν δύο ποσότητας ἴσας καὶ ἀντι-
θέτου φορᾶς, αἵτινες ἀντισταθμίζονται καὶ ἐξουδετεροῦνται ἀμοι-

θαίως. Ἡ ἀσυνειδησία ἐνὸς πίπτοντος λίθου εἶναι ἀνυπαρξία συνειδήσεως· ὁ λίθος δὲν ἔχει καμμίαν αἴσθησιν τῆς πτώσεώς του. Συμβαίνει τὸ ἴδιον εἰς τὴν ἀσυνειδησίαν τοῦ ἐνστίκτου κατὰ τὰς ἀκροτάτας περιπτώσεις, ὅπου τὸ ἐνστικτον εἶναι ἀσυνειδητόν; Ὅταν ἐπιτελώμεν μηχανικῶς μίαν συνήθη πράξιν, ὅταν ὁ ὑπνοδάτης ὑποκρίνεται ὡς ἡθοποιὸς αὐτοματικῶς τὸ ὄνειρόν του, ἢ ἀσυνειδησία δυνατὸν νὰ εἶναι ἀπόλυτος, ἀλλὰ προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ παράστασις τῆς πράξεως ἀναγκάζεται εἰς ἀκίνησιν ὑπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῆς αὐτῆς πράξεως, ἣτις εἶναι τόσον ἐντελῶς ὅμοια τῆς παρεστάσεως καὶ καταχωρεῖται τόσον ἀκριβῶς ἐν αὐτῇ, ὥστε οὐδ' ἡ ἐλαχίστη συνειδήσις δύναται πλέον νὰ ἐκχειλίση. Ἡ παράστασις στομοῦται ὑπὸ τῆς πράξεως. Ἀποδείξεις τούτου εἶναι ὅτι, ἂν ἡ ἐπιτέλεσις τῆς πράξεως ἀνασταλῆ ἢ παρακωλυθῇ ὑπὸ τινος ἐμποδίου, ἡ συνειδήσις δύναται νὰ ἀνακύψῃ. Ὑπῆρχε, λοιπόν, ἐκεῖ, ἀλλ' ἐξουδετερωμένη ὑπὸ τῆς πράξεως τῆς ἐπιτελοῦσης τὴν παράστασιν. Τὸ ἐμπόδιον οὐδὲν τὸ θετικὸν ἐδημιούργησεν· ἀπλῶς παρήγαγε κάποιον κενόν, ἠνοιξε μίαν διέξοδον. Ἡ δυσαναλογία τῆς πράξεως πρὸς τὴν παράστασιν εἶναι ἀκριβῶς ἐνταῦθα ὅ,τι ἀποκαλοῦμεν συνειδήσιν.

Ἐμδαθύνων τις ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου θὰ εὔρισκεν ὅτι ἡ συνειδήσις εἶναι τὸ σταθερὸν φῶς εἰς τὴν ζώνην τῶν δυνατῶν πράξεων ἢ τῆς δυναμικῆς ἐνεργητικότητος, ἣτις ζώνη περιβάλλει τὴν ὄντως συντελεσθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἐνδίου ὄντος δράσιν. Σημαίνει δισταγμὸν ἢ ἐκλογὴν. Ἐκεῖ ὅπου πολλαὶ δράσεις ἐξίσου δυναταὶ σχεδιάζονται, ἄνευ οὐδεμιᾶς πραγματικῆς δράσεως (ὅπως ἐν τινι συζητήσει μὴ καταληγούση εἰς συμπέρασμα), ἡ συνειδήσις εἶναι ἔντονος. Ἐκεῖ ὅπου ἡ πραγματικὴ δράσις εἶναι ἡ μόνη δυνατὴ δράσις (ὅπως ἐν τινι ἐνεργείᾳ ὑπνοδατικῇ, ἢ γενικώτερον αὐτοματικῇ), ἡ συνειδήσις ἐκμηδενίζεται. Παράστασις καὶ γνῶσις ὑφίστανται οὐχ ἥττον ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει, ἐὰν ἀποδειχθῇ ὅτι εὔρισκεται ἐκεῖ ἐν σύνολον συστηματοποιημένων κινήσεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ τελευταία εἶναι ἤδη προεσχηματισμένη ἐν τῇ πρώτῃ καὶ ὅτι ἡ παράστασις θὰ δυνηθῇ, ἐξ ἄλλου, ν' ἀναπηδήσῃ ἅμα τῇ προσκόψει εἰς ἐν κώλυμα. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης, ἡ συνειδήσις τοῦ ἐνβίου ὄντος θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὀρισθῇ ὡς ἀριθμητικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῆς δυνα-

μικῆς καὶ τῆς πραγματικῆς ἐνεργητικότητος : Μετρεῖ τὴν διαφορὰν μεταξὺ παραστάσεως καὶ πράξεως.

Δυνατὸν ἐκ τούτου νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ διάνοια θὰ προσανατολισθῇ μᾶλλον πρὸς τὴν συνείδησιν, τὸ δὲ ἐνστικτον πρὸς τὸ ἀσυνείδον. Διότι ἐκεῖ ὅπου τὸ μεταχειριστέον ἐργαλεῖον ὀργανοῦται ὑπὸ τῆς φύσεως, τὸ σημεῖον τῆς ἐφαρμογῆς του παρέχεται ὑπὸ τῆς φύσεως, τὸ ἐπιτευκτέον ἀποτελεσμα ἐπιθυμεῖται ὑπὸ τῆς φύσεως, ἐλάχιστον μέρος ἐκεῖ ἀφήνεται εἰς τὴν ἐκλογὴν· ἡ συμφυῆς λοιπὸν τῇ παραστάσει συνείδησις θ' ἀντισταθμίζεται, βαθμηδὸν καὶ ἐν τῷ μέτρῳ τείνει ν' ἀπελευθερωθῇ, ὑπὸ τῆς ἐπιτελέσεως τῆς ὁμοίας μὲ τὴν παράστασιν πράξεως, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ ἀντίρροπὸν τῆς. Ἐκεῖ ὅπου ἀναφαίνεται, φωτίζει αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐνστικτον ὀλιγώτερον τῶν ἐναντιοτήτων εἰς ἃς τοῦτο ὑπόκειται· εἶναι τὸ ἔλλειμμα τοῦ ἐνστίκτου, ἢ ἀπόστασις ἀπὸ τῆς πράξεως εἰς τὴν ἰδέαν, ἣτις ἀπόστασις θ' ἀποβῇ συνείδησις· καὶ ἡ συνείδησις δὲν θὰ εἶναι τότε εἰμὴ κάτι τὸ συμπωματικόν. Οὐσιαστικῶς δὲν ἐξάγει εἰμὴ τὸ ἀρχικὸν διάθεμα τοῦ ἐνστίκτου, τὸ ἐξαπολύον ὀλόκληρον τὴν σειρὰν τῶν αὐτοματικῶν κινήσεων. Ἀντιθέτως, τὸ ἔλλειμμα εἶναι ἡ κανονικὴ κατάστασις τῆς διανοίας. Ὑφίστασθαι τὰς ἐναντιότητας εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ οὐσία τῆς. Ἐχουσα ὡς πρωταρχικὴν λειτουργίαν τὴν κατασκευὴν ἀνοργάνων ἐργαλείων, ὀφείλει, διὰ μέσου μυρίων ἔσων δυσχερειῶν, νὰ ἐκλέξῃ διὰ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν τὸ τόπον καὶ τὸν χρόνον, τὴν μορφήν καὶ τὴν ὕλην. Καὶ δὲν δύναται νὰ ἰκανοποιηθῇ ἐξ ὀλοκλήρου, διότι πᾶσα νέα ἰκανοποίησις δημιουργεῖ νέας ἀνάγκας. Ἐν ὀλίγοις, ἐὰν τὸ ἐνστικτον καὶ ἡ διάνοια περικαλύπτωσιν ἀμφοτέρα γνώσεις, ἢ γνῶσις εἶναι μᾶλλον αὐτοματικὴ καὶ ἀσυνείδητος ἐν τῇ περιπτώσει τοῦ ἐνστίκτου, μᾶλλον δὲ ἐσκεμμένη καὶ ἐνσυνείδητος ἐν τῇ περιπτώσει τῆς διανοίας. Ἀλλ' ὑπάρχει ἐν τοσοῦτῳ διαφορὰ βαθμοῦ μᾶλλον παρὰ φύσεως τῆς γνώσεως. Ἐφόσον δὲν προσέχει τις παρὰ τὴν συνείδησιν, κλείει τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς ἐκεῖνο τὸ ὅποιον, ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως, εἶναι ἡ κυριωτέρα διαφορὰ μεταξὺ διανοίας καὶ ἐνστίκτου.

Διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν οὐσιώδη διαφορὰν, πρέπει, χωρὶς νὰ σταματήσωμεν εἰς τό, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ζωηρόν, φῶς, τὸ ὅποιον φωτίζει τὰς δύο ταύτας μορφὰς τῆς ἐσωτερικῆς ἐνε-

γητικότητος, νὰ προχωρήσωμεν κατ' εὐθείαν πρὸς τὰ δύο ἀντικείμενα, βαθέως διακεκριμένα τὸ ἓν ἀπὸ τοῦ ἑτέρου, τὰ ὅποια εἶναι τὰ σημεῖα ἐφαρμογῆς τῆς ἐνεργητικότητος.

“Ὅταν ὁ οἰστρος τοῦ ἵππου ἀποθέτῃ τὰ ὠὰ του ἐπὶ τῶν κνημῶν ἢ ἐπὶ τῶν ὠμων τοῦ ζώου, ἐνεργεῖ, ὡς ἐὰν ἐγνώριζεν ὅτι ἡ νύμφη του μέλλει ν' ἀναπτυχθῆ ἐν τῷ στομάχῳ τοῦ ἵππου καὶ ὅτι ὁ ἵππος, λειχόμενος, θὰ μεταφέρῃ τὴν γεννωμένην νύμφην εἰς τὸν πεπτικὸν τοῦ σωλήνα. “Ὅταν ἐν παραλυτικὸν ὑμενόπτερον πλήττῃ τὸ θυμὰ του εἰς τὰ σημεῖα ἀκριδῶς ὅπου εὐρίσκονται τὰ νευρικά του κέντρα, οὕτως ὥστε νὰ τὸ ἀκίνητησῃ, χωρὶς νὰ τὸ φονεύσῃ, ἐνεργεῖ ὡς σοφὸς ἐντομολόγος πεπροικισμένος μὲ χειρουργικὴν ἐπιδεξιότητα. Ἄλλὰ τί δὲν ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ ὁ μικρὸς ἐκεῖνος σκαραδαῖος, τοῦ ὁποῦ συχνάκις διηγοῦνται τὴν ἱστορίαν, ἡ σίταρις; Τὸ κολεόπτερον τοῦτο ἀποθέτει τὰ ὠὰ του εἰς τὴν εἴσοδον ὑπογείων στοῶν, τὰς ὁποίας ὀρύσσει ἐν εἶδος μελίσης, ἢ ἀνθοφόρος. Ἡ κάμπη τῆς σιταρίδος, μετὰ μακρὰν ἀναμονήν, ἐνεδρεύει τὴν ἄρρενα ἀνθοφόρον κατὰ τὴν ἐξοδον ἐκ τῆς στοᾶς, γραπώνεται ἐπ' αὐτῆς καὶ μένει ἐκεῖ προσκεκολλημένη μέχρι τῆς «γαμηλίου πτήσεως»: τότε δράττεται τῆς εὐκαιρίας νὰ μετατεθῆ ἀπὸ τῆς ἄρρενος εἰς τὴν θήλειαν ἀνθοφόρον καὶ περιμένει ἡσύχως νὰ γεννήσῃ αὕτη τὰ ὠὰ τῆς. Πηδᾷ τότε ἐπὶ τοῦ ὠοῦ, τὸ ὅποῖον τῇ χρησιμεύει ὡς ὑποστήριγμα ἐν τῷ μέλιτι, τρώγει τὸ περιεχόμενον τοῦ ὠοῦ ἐντὸς ἡμερῶν τινῶν καὶ, ἐγκατεστημένη ἐπὶ τοῦ κελύφους τοῦ ὠοῦ, ὑφίσταται τὴν πρῶτην τῆς μεταμόρφωσιν. Ὁργανωμένη ἤδη, ὥστε νὰ ἐπιπλέῃ ἐπὶ τοῦ μέλιτος, καταναλίσκει τὴν προμήθειαν αὐτῆν τροφῆς καὶ γίνεται νύμφη, κατόπιν τέλειον ἐντομον. Πάντα τελοῦνται ὡς ἐὰν ἡ κάμπη τῆς σιταρίδος, ἀπὸ τῆς ἐκκολάψεώς της, ἐγνώριζεν ὅτι ἡ ἄρρην ἀνθοφόρος θὰ ἐξέλθῃ, ἐν πρώτοις, τῆς στοᾶς, ὅτι ἡ γαμήλιος πτήσις θὰ τῇ παράσχη τὸ μέσον νὰ μετατεθῆ ἐπὶ τῆς θηλείας, ὅτι αὕτη θὰ τῇ ὀδηγήσῃ ἐντὸς ἀποθήκης μέλιτος καταλλήλου νὰ τῇ θρέψῃ ὅταν θὰ μεταμορφωθῇ, ὅτι, μέχρι τῆς μεταμορφώσεώς της αὐτῆς, θὰ φάγῃ ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὸ ὠδὸν τῆς ἀνθοφόρου, εἰς τρόπον ὥστε νὰ τραφῇ, ὅτι θὰ κρατηθῇ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ μέλιτος καὶ ὅτι ἐπίσης θὰ ὑπερισχύσῃ τοῦ ἀντιπάλου ὅστις θὰ ἐξήρχετο ἐκ τοῦ ὠοῦ. Καὶ πάντα τελοῦνται ὡς ἐὰν καὶ ἡ ἰδία ἡ σίταρις ἐγνώριζεν ὅτι ἡ κάμπη τῆς θὰ ἐπετύγγανε

πάντα ταῦτα. Ἡ γνῶσις, ἐὰν ὑπάρχη γνῶσις, δὲν ὑπάρχει εἰμὴ καθ' ὑπόνοιαν. Ἐξωτερικεύεται εἰς ἀκριδῆ διαδήματα, ἀντὶ τὰ ἐσωτερικεύεται εἰς συνείδησιν. Εἶναι οὐχ ἥττον ἀληθές ὅτι ἡ συμπεριφορὰ τοῦ ἐντόμου σχεδιάζει τὴν παράστασιν ὀρισμένων πραγμάτων, ὀρισμένων ἢ παραγομένων εἰς ἀκριδῆ σημεῖα τοῦ διαστήματος καὶ τοῦ χρόνου, τὰ ὅποια τὸ ἐντομον ἐγνώριζε, χωρὶς νὰ τὰ ἔχη διδαχθῆ.

Ἦδη, ἐὰν θεωρήσωμεν ἀπὸ τῆς ἰδίας ἀπόψεως τὴν διάνοιαν, θὰ ἴδωμεν ὅτι, καὶ αὕτη ἐπίσης, γνωρίζει μερικὰ πράγματα, χωρὶς νὰ τὰ ἔχη μάθη. Ἀλλὰ ταῦτα εἶναι γνώσεις ὅπως διαφόρου εἴδους. Δὲν θὰ ἐπεθυμοῦμεν νὰ συνδουλίσωμεν ἐνταῦθα τὴν παλαιὰν φιλοσοφικὴν ἔριδαν περὶ τοῦ ἔμφυτου. Περιοριζόμεθα, λοιπόν, νὰ διαπιστώσωμεν τὸ σημεῖον ἐφ' οὗ ὅλος ὁ κόσμος συμφωνεῖ, δηλαδή: ὅτι τὸ μικρὸν παιδίον κατανοεῖ ἀμέσως πράγματα, τὰ ὅποια τὸ ζῶον οὐδέποτε θὰ κατανοήσῃ, καὶ ὅτι, ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ, ἡ διάνοια, ὡς καὶ τὸ ἔνστικτον, εἶναι κληρονομικὴ λειτουργία, ἐπομένως ἔμφυτος. Ἀλλ' ἡ ἔμφυτος αὕτη διάνοια, καίτοι εἶναι μία ἰκανότης γνώσεως, οὐδὲν ἰδιαίτερον ἀντικείμενον γνωρίζει. Ὅταν τὸ νεογέννητον ζῆτη, διὰ πρώτην φοράν, τὸ στήθος τῆς τροφῆς, μαρτυροῦν οὕτως ὅτι ἔχει τὴν γνῶσιν (ἀσυνείδητον ἀναμφιδόλως) ἐνὸς πράγματος τὸ ὅποιον οὐδέποτε εἶδε, θὰ εἴπῃ τις, ἀκριδῶς ἐπειδὴ ἡ ἔμφυτος γνῶσις εἶναι ἐνταῦθα γνῶσις ἐνὸς ὀρισμένου ἀντικειμένου, ὅτι εἶναι ἔνστικτον καὶ ὄχι διάνοια. Ἡ διάνοια δὲν ἐπάγει λοιπόν τὴν ἔμφυτον γνῶσιν οὐδενὸς ἀντικειμένου. Καὶ ὅμως, ἐὰν οὐδὲν αὕτη ἐγνώριζε φυσικῶς, οὐδὲν καὶ θὰ εἶχε τὸ ἔμφυτον. Τί, λοιπόν, δύναται νὰ γνωρίσῃ αὕτη, ἢ ἀγνοοῦσα ὅλα τὰ πράγματα; Παρὰ τὰ πράγματα, ὑπάρχουν σχέσεις. Τὸ μόλις γεννηθὲν παιδίον δὲν γνωρίζει νοητικῶς οὔτε ὀρισμένα ἀντικείμενα, οὔτε ὀρισμένην τινὰ ἰδιότητα ἀντικειμένου τινός· ἀλλὰ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν θὰ προσάψωμεν ἐνώπιόν του ἐν ἐπίθετον εἰς ἐν οὐσιαστικόν, θὰ κατανοήσῃ ἀμέσως τί θέλει νὰ εἴπῃ τοῦτο. Ἡ σχέση λοιπόν τοῦ κατηγορήματος πρὸς τὸ ὑποκείμενον συλλαμβάνεται φυσικῶς παρ' αὐτοῦ. Καὶ τὸ ἴδιον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ λεχθῆ περὶ τῆς γενικῆς σχέσεως, τὴν ὁποίαν τὸ ρῆμα ἐκφράζει, σχέσεως τὴν ὅσον ἀμέσως συλλαμβανομένης ὑπὸ τοῦ πνεύματος, ὥστε ἡ γλῶσσα δύναται νὰ τὴν ἀφήγῃ ὑπονοουμένην, ὅπως συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς

ὑποτυπώδεις γλώσσας, αἵτινες δὲν ἔχουν ρῆμα. Ἡ διάνοια, λοιπόν, ποιεῖται χρήσιν τῶν σχέσεων τοῦ ἰσοδυναμοῦ πρὸς τὸ ἰσοδύναμον, τοῦ περιεχομένου πρὸς τὸ περιέχον, τοῦ αἰτίου πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα κ.τ.λ., τὰς ὁποίας σχέσεις ἐπάγει πᾶσα φράσις, ἐν ἣ ὑπάρχει ὑποκείμενον, κατηγορούμενον, ρῆμα ἐκφραζόμενον ἢ ὑπονοούμενον. Δύναται γὰρ λεχθῆναι ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ἔμφυτος γνῶσις ἐκάστης τῶν σχέσεων τούτων ἰδιαιτέρως; Εἰς τὴν Λογικὴν ἀπόκειται γὰρ ἐξετάσθαι εἰ ἂν αὗται εἶναι σχέσεις ἀναλλοίωτοι, ἢ μήπως θὰ ἦτο δυνατόν ν' ἀναχθῶσιν εἰς γενικωτέρας ἀκόμη σχέσεις. Ἀλλὰ, καθ' οἷονδήποτε τρόπον καὶ ἂν διεξαχθῆ ἡ ἀνάλυσις τῆς νοήσεως, θὰ καταλήξῃ τις πάντοτε εἰς ἓν ἢ περισσότερα γενικὰ πλαίσια, τῶν ὁποίων τὸ πνεῦμα κατέχει τὴν ἔμφυτον γνῶσιν, ἀφοῦ ποιεῖται φυσικὴν χρήσιν αὐτῶν. Λέγομεν, λοιπόν, ὅτι, εἰ ἂν θεωρήσῃ τις ἐν τῷ ἐνστίκτῳ καὶ ἐν τῇ διανοίᾳ ὅ,τι ταῦτα περιέχουσιν εἰς ἔμφυτον γνῶσιν, θὰ εὔρη ὅτι ἡ ἔμφυτος αὕτη γνῶσις ἀναφέρεται, ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει εἰς πράγματα, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ εἰς σχέσεις.

Οἱ φιλόσοφοι ποιοῦνται διάκρισιν μεταξὺ τῆς ὕλης τῆς γνώσεως ἡμῶν καὶ τῆς μορφῆς τῆς. Ἡ ὕλη εἶναι ὅ,τι ἔχει δοθῆναι ὑπὸ τῶν ἰκανοτήτων τῆς ἀντιλήψεως, εἰλημμένων ἐν ἀπλάστῳ καταστάσει. Ἡ μορφή εἶναι τὸ σύνολον τῶν σχέσεων τῶν καθιςτωμένων μεταξὺ τῶν ὕλικῶν τούτων, πρὸς σχηματισμὸν μιᾶς συστηματικῆς γνώσεως. Ἡ μορφή ἄνευ ὕλης δύναται γὰρ εἶναι ἤδη ἀντικείμενον γνώσεως; Ναί, ἀναμφιδόλως, ἡπὸ τὸν ὄρον ὅτι ἡ γνῶσις αὕτη ὁμοιάζει ὀλιγώτερον πρὸς ἓν κατεχόμενον πρᾶγμα, παρὰ πρὸς κτηθεῖσαν ἕξιν, ὀλιγώτερον πρὸς κατάστασιν, παρὰ πρὸς κατεύθυνσιν· εἶναι, ἂν θέλῃ τις, κάποια φυσικὴ πτυχὴ τῆς προσοχῆς. Ὁ μαθητὴς, ὅστις γνωρίζει ὅτι θὰ τῷ ὑπαγορευθῶσιν ἐν κλάσμα, σύρει μίαν γραμμὴν, πρὶν μάθῃ ποῖος θὰ εἶναι ὁ ἀριθμητὴς, καὶ ποῖος ὁ παρανομαστής· ἔχει, λοιπόν, παροῦσαν ἐν τῷ πνεύματί του τὴν μεταξὺ των δύο ὄρων γενικὴν σχέσιν, καίτοι οὐδετέραν τούτων γνωρίζει· γνωρίζει τὴν μορφήν, ἄνευ τῆς ὕλης. Τὸ ἴδιον καὶ διὰ τὰ πλαίσια, προγενέστερα πάσης ἐμπειρίας, ἐντὸς τῶν ὁποίων θὰ κατεχωρεῖτο ἡ ἐμπειρία ἡμῶν. Ἄς προσαρμοσθῶμεν, λοιπόν, ἐνταῦθα εἰς τὰς καθιερωμένας ὑπὸ τῆς χρήσεως λέξεις. Θὰ δόσωμεν τῆς διακρίσεως μεταξὺ διανοίας καὶ ἐνστίκτου τὴν ἐξῆς ἀκριβεστέραν διατύπωσιν: ἡ διάνοια

εἰς ὅ,τι ἔχει τὸ ἐμφυτον, εἶναι ἢ γνῶσις μιᾶς μορφῆς, τὸ ἐνστικτον ἐπάγει τὴν γνῶσιν ὕλης τινός.

Ἀπὸ τῆς δευτέρας ταύτης ἀπόψεως, ἣτις εἶναι ἀποψις τῆς γνώσεως καὶ ὄχι τῆς δράσεως, ἢ σταθερὰ εἰς τὴν ζωὴν ἐν γένει δύνამις μᾶς φαίνεται ὡς ἀρχὴ περασμένη, ἐν τῇ ὅποια συνυπάρχουσι καὶ εἰσχωροῦσι εἰς ἀλλήλους, κατ' ἀρχάς, δύο διάφοροι καὶ διεστῶτες μάλιστα τρόποι γνώσεως. Ὁ πρῶτος ἐγγίζει ἀμέσως, καὶ ἐν τῇ ὕλικότητι των ἀκόμη, ὠρισμένα ἀντικείμενα. Λέγει: «ἴδου τί εἶναι αὐτό». Ὁ δεύτερος οὐδὲν ἀντικείμενον ἐγγίζει ἰδιαιτέρως· δὲν εἶναι παρὰ φυσικὴ ἰκανότης ἀνάγειν ἐν ἀντικείμενον εἰς ἄλλο ἀντικείμενον, ἢ ἐν μέρος εἰς ἄλλο μέρος, ἢ μίαν ἐποψιν εἰς ἄλλην ἐποψιν, ἐξάγειν, τέλος, συμπεράσματα, ὅταν τις κατέχη τὰ λήμματα, καὶ προχωρεῖν ἐξ ἐκείνου τὸ ὅποῖόν τις ἔμαθε πρὸς ὅ,τι ἀγνοεῖ. Δὲν λέγει πλέον: «αὐτὸ εἶναι»· λέγει μόνον ὅτι, ἐὰν τοιαῦτα εἶναι αἱ προϋποθέσεις, τοιοῦτο θὰ εἶναι τὸ ὑποτιθέμενον. Ἐν ὀλίγοις, ἢ πρώτη γνῶσις, ἐνστικτώδους φύσεως, θὰ διευτυποῦτο εἰς ὅ,τι οἱ φιλόσοφοι ὀνομάζουσιν **κατηγορικὰς** προτάσεις, ἐνῶ ἢ δεύτερα, διανοητικῆς φύσεως, ἐκφράζεται πάντοτε **ὑποθετικῶς**. Ἐκ τῶν δύο τούτων ἰκανοτήτων, ἢ πρώτη φαίνεται, κατ' ἀρχάς, πολὺ προτιμωτέρη τῆς ἄλλης. Καὶ θὰ ἦτο πράγματι, ἐὰν ἐξετείνετο εἰς ἀπειρον ἀριθμὸν ἀντικειμένων. Ἀλλά, πραγματικῶς, οὐδέποτε ἐφαρμόζεται παρ' εἰς ἐν εἰδικὸν ἀντικείμενον, καὶ μάλιστα εἰς περιορισμένον μέρος τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Τουλάχιστον ἔχει τὴν ἐσωτερικὴν καὶ πλήρη γνῶσιν, ὄχι ρητὴν, ἀλλὰ περιλαμβανομένην ἐν τῇ συντελουμένην δράσει. Ἡ δεύτερα ἰκανότης, ἀντιθέτως, δὲν κατέχει φυσικῶς παρὰ ἐξωτερικὴν καὶ κενὴν γνῶσιν· ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τούτου, ἔχει αὕτη τὸ πλεονέκτημα νὰ παρουσιάσῃ ἐν πλαίσιον, ὅπου ἀπειρία ἀντικειμένων θὰ δυνηθῶσι νὰ εὔρωσι θέσιν ἐκ περιτροπῆς. Τὰ πάντα συμβαίνουσιν ὡς ἐὰν ἢ δύνამις ἢ ἐξελισσομένη διὰ μέσου τῶν ζωντανῶν μορφῶν, οὔσα δύνამις πεπερασμένη, εἴχε τὴν ἐκλογὴν, ἐν τῇ περιοχῇ τῆς φυσικῆς ἢ ἐμφύτου γνώσεως, μεταξὺ δύο εἰδῶν περιορισμοῦ, τοῦ ἐνός ἀναφερομένου εἰς τὴν **ἐκτασιν** τῆς γνώσεως καὶ τοῦ ἐτέρου εἰς τὴν **κατανόησιν**. Ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει, ἢ γνῶσις δυνατὸν νὰ εἶναι εὐπαγῆς καὶ πλήρης, ἀλλὰ περιορίζεται τότε εἰς ἐν ὠρισμένον ἀντικείμενον· ἐν τῇ δευτέρῃ περιπτώσει, δὲν περιορίζει πλέον τὸ ἀντικείμενον

της, ἀλλὰ τοῦτο διότι δὲν περιλαμβάνει αὕτη τίποτε, μὴ οὐσα παρὰ μορφή τις ἄνευ ὕλης. Αἱ δύο τάσεις, κατὰ πρῶτον εἰσχωροῦσαι ἢ μία εἰς τὴν ἄλλην, ἐδέησε νὰ ἀποχωρισθῶσι διὰ νὰ μεγαλυθῶσι. Ἐξήλθον, διὰ λογαριασμόν τῆς ἐκάστη, ἵνα ζητήσωσι τύχην ἐν τῷ κόσμῳ. Ἀπέληξαν εἰς τὸ ἐνστικτον καὶ τὴν διάνοιαν.

Τοιοῦτοι λοιπὸν εἶναι οἱ δύο διαφορετικοὶ τρόποι γνώσεως, δι' ὧν ἡ διάνοια καὶ τὸ ἐνστικτον μέλλουσι νὰ ὀρισθῶσιν, ἐὰν ἀπὸ ἀπόψεως γνώσεως τεθῆ ζήτημα καὶ ὄχι ἀπὸ ἀπόψεως δράσεως. Ἀλλὰ γνῶσις καὶ δράσις δὲν εἶναι ἐνταῦθα, εἰμὴ δύο ἐπὶ ψεῖς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἰκανότητος. Εἶναι, πράγματι, εὐκόλον νὰ ἴδῃ τις ὅτι ὁ δεύτερος ὀρισμὸς δὲν εἶναι, εἰμὴ νέα τις μορφή τοῦ πρώτου.

Ἐὰν τὸ ἐνστικτον εἶναι, κατ' ἐξοχήν, ἡ ἰκανότης τοῦ χρησιμοποιεῖν ἐν φυσικὸν ἐνόργανον ἐργαλεῖον, ὀφείλει ν' ἀναπτύξῃ τὴν ἔμφυτον γνῶσιν (δυναμικὴν ἢ ἀσυνείδητον, εἶναι ἀληθές) καὶ τοῦ ἐργαλείου τούτου καὶ τοῦ ἀντικειμένου εἰς ὃ ἐφαρμόζεται. Τὸ ἐνστικτον εἶναι, λοιπὸν, ἡ ἔμφυτος γνῶσις ἐνὸς πράγματος. Ἀλλ' ἡ διάνοια εἶναι ἡ ἰκανότης τοῦ κατασκευάζειν ἐργαλεῖα ἀνόργανα, δηλαδὴ τεχνητά. Ἐὰν, δι' αὐτῆς, ἡ φύσις ἀποφεύγῃ νὰ προικίσῃ τὸ ἐνζῶον ὄν διὰ τοῦ ἐργαλείου τὸ ὁποῖον θὰ τῇ χρειασθῆ, τοῦτο γίνεται διὰ νὰ δύναται τὸ ἐνόςιον ὄν, κατὰ τὰς περιστάσεις, νὰ ποικίλῃ τὴν κατασκευὴν του. Ἡ οὐσιώδης, λοιπὸν, λειτουργία τῆς διανοίας θὰ εἶναι νὰ διαγνώσῃ, ἐν οἵαδήποτε περιστάσει, τὸ μέσον, δι' οὗ θὰ ὠφεληθῆ τὸ ὄν. Θ' ἀναζητήσῃ ὅ,τι δύναται νὰ τὸ ἐξυπηρετήσῃ καλύτερον, δηλαδὴ ὅ,τι καταχωρεῖται ἐν τῷ προτιθεμένῳ πλαισίῳ. Θ' ἀναφέρεται οὐσιαστικῶς εἰς τὰς σχέσεις μεταξὺ τῆς δεδομένης καταστάσεως καὶ τῶν μέσων χρησιμοποίησεώς της ἐπ' ὠφελεία. Ὅ,τι λοιπὸν θὰ ἔχῃ ἔμφυτον, εἶναι ἡ τάσις τοῦ καθιστάναί σχέσεις καὶ ἡ τάσις αὕτη ἐπάγει τὴν φυσικὴν γνῶσιν μερικῶν γενικωτάτων σχέσεων —πραγματικὸν ὕφασμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἡ ἴδια ἐκάστη διάνοια ἐνεργητικότης θὰ ράψῃ εἰδικωτέρας σχέσεις. Ἐκεῖ λοιπὸν ὅπου ἡ ἐνεργητικότης εἶναι προσηματολισμένη πρὸς τὴν κατασκευὴν, ἡ γνῶσις ἀναφέρεται ἀναγκαστικῶς εἰς τὰς σχέσεις. Ἀλλ' ἡ γνῶσις αὕτη, ἡ ὄλως μορφική, τῆς διανοίας ἔχει ἀπέναντι τῆς ὕλης γνώσεως τοῦ ἐνστικτου ἐν ἀνυπολόγιστον πλεονέκτημα. Αἱ

μορφῇ, εἰς τύπος, ἀκριδῶς ἐπειδὴ εἶναι κενός, δύναται νὰ πληρωθῇ, ἐκ περιτροπῆς, κατὰ βούλησιν, δι' ἀπείρου ἀριθμοῦ πραγμάτων, ἀκόμη καὶ δι' ἐκείνων, τὰ ὅποια δὲν χρησιμεύουσιν εἰς τίποτε, οὕτως ὥστε μία τυπικὴ, μορφικὴ, γνῶσις δὲν περιορίζεται εἰς ὅ,τι εἶναι πρακτικῶς ὠφέλιμον, ἔστω καὶ ἂν ἐνεφανίσθῃ αὕτη ἐν τῷ κόσμῳ ἐπὶ τῷ τέλει πρακτικῆς ὠφελείας. "Ἐν νοητικὸν ὄν φέρει ἐν ἑαυτῷ τὸ πῶς θὰ ὑπερβάλῃ ἑαυτό.

Θὰ ὑπερβάλῃ, ἐν τούτοις, ἑαυτό ὀλιγώτερον ἀφ' ὅσον θέλει, ὀλιγώτερον ἐπίσης ἀφ' ὅσον φαντάζεται. Ὁ καθαρῶς μορφικὸς χαρακτήρ τῆς διανοίας τὴν στερεῖ τοῦ ἔρματος, τοῦ ὁποίου αὕτη θὰ εἶχεν ἀνάγκην, διὰ νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων, τὰ ὅποια θὰ εἶχον σπουδαιοτάτην σημασίαν διὰ τὸν λογισμὸν. Τὸ ἐνστικτὸν, ἀπ' ἐναντίας, θὰ εἶχε τὴν ἐπιθυμητὴν ὀλικότητα, ἀλλ' εἶναι ἀίκανον νὰ προχωρήσῃ τόσο μακρὰν πρὸς ἀναζητήσιν τοῦ ἀντικειμένου του, δὲν διαλογίζεται. Θίγομεν τὸ σημεῖον τὸ περισσότερον ἐνδιαφέρον τὴν παροῦσαν ἔρευναν. Ἡ διαφορὰ, τὴν ὁποίαν θὰ σημειώσωμεν, μεταξὺ ἐνστικτοῦ καὶ διανοίας εἶναι ἐκείνη τὴν ὁποίαν ἡ ὄλη ἀνάγκη ἡμῶν ἔτεινε νὰ συναγάγῃ. Θὰ τὴν διευτυπούμεν οὕτως: *ὑπάρχουν πράγματα, τὰ ὅποια μόνη ἡ διάνοια εἶναι ἰκανὴ νὰ ἀναζητήσῃ, ἀλλὰ τὰ ὅποια ἐξ ἑαυτῆς οὐδέποτε θὰ τὰ εὔρῃ. Τὰ πράγματα ταῦτα μόνον τὸ ἐνστικτικὸν θὰ τὰ εὔρισκῃ· ἀλλ' οὐδέποτε τοῦτο θὰ τὰ ἀναζητήσῃ.*

Εἶναι ἀνάγκη νὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα εἰς προεισηγητικὰς τινὰς λεπτομερείας ἐπὶ τοῦ μηχανισμοῦ τῆς διανοίας. Εἶπομεν ὅτι ἡ διάνοια ἔχει ὡς λειτουργίαν τὸ καθιστάναι σχέσεις. Καθορίζομεν ἀκριδέστερον τὴν φύσιν τῶν σχέσεων, τὰς ὁποίας ἡ διάνοια καθιστᾷ. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου, μένει τις ἀκόμη ἐν τῷ ἀορίστῳ καὶ τῷ αὐθαιρέτῳ, ἐφόσον βλέπει ἐν τῇ διανοίᾳ μίαν ἰκανότητα προωρισμένην διὰ τὸν καθαρὸν λογισμὸν. Καταντᾷ τις, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, νὰ ἐκλαμβάνῃ τὰ γενικὰ πλαίσια τῆς νοήσεως ὡς, δὲν γνωρίζω τί, τὸ ἀπόλυτον, τὸ ἀκατάλυτον, τὸ ἀνεξήγητον. Ἡ νόησις μὲ τὴν μορφήν της πίπτει, κατ' αὐτοῦς, ἀπὸ τὸν οὐρανόν, ὅπως γεννώμεθα ἕκαστος μὲ τὴν φυσιογνωμίαν του. Ὁρίζει ἀναμφιδόλως τὴν μορφήν ταύτην, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι